

підзахисний може змінити захисника, якщо той не може виконати свої обов'язки в силу юридичної необізнаності, та сам захисник повинен зробити самовідвід, якщо виявить свою некомпетентність у даній справі. Допуск до захисту тільки адвокатів призводить до їх монополії в захисті підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Проте слід пам'ятати, що повноважень у адвоката для захисту більше, ніж у інших осіб, та гарантії його захисту більші. Тож подібні розбіжності мають бути усунені на користь фахівця-захисника.

Подальше дослідження проблеми вбачається у дослідженні технології захисту на різних стадіях процесу.

Список використаної літератури:

1. Конституція України 28 червня 1996р. // ВВР. – 1996. – № 30.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленіна. – 2-ге вид., допов. та перероб. – Харків, 2010.
4. Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9361>.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 24.10.2003 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – 4-ге вид. – Харків, 2008.
6. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=73757>.
7. Проект Кримінально-процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/projectCriminalCodex>.
8. Борзих Н.В. Діяльність захисника на досудових стадіях кримінального процесу та при судовому розгляді справи: Монографія. – Донецьк, 2010.
9. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: Монографія. – Острог, 2009.
10. Тесленко М. Право кожного бути вільним у виборі захисника своїх прав // Право України. – 2002. – № 3. – С. 55-58.
11. Тертишник В.М., Михайлова Н.В. Функція захисту у кримінальному судочинстві // Право і суспільство. – 2010. – № 6.
12. Тертишник В. Захисник у змагальному кримінальному процесі // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – №7. – С. 80-87.
13. Шиян А.Г. Вільний вибір захисника своїх інтересів – невід'ємне право обвинуваченого // Науковий вісник Дніпроп. юрид. ін-ту МВС України. – 2000. – № 2. – С. 140-149.

Надійшла до редакції 31.10.2011

СОРОКА А.З., викладач

(Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького)

УДК: 343.977+343.126

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЧА ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

На основі вивчення сучасної наукової і методичної літератури щодо участі перекладача у кримінальному судочинстві, а також практики розслідування злочинів органами охорони державного кордону розглянуто окремі аспекти залучення перекладача до проведення слідчих дій за участю іноземних громадян та надано певні рекомендації кримінально-процесуального та криміналістичного характеру.

Ключові слова: *слідчі дії, іноземні громадяни, мовний бар'єр, перекладач, компетентність, рекомендації.*

На основании изучения современной научной и методической литературы относительно участия переводчика в уголовном судопроизводстве, а также практики расследования преступлений органами охраны государственной границы рассмотрены отдельные аспекты привлечения переводчика к проведению следст-

венных действий с участием иностранных граждан и изложены некоторые рекомендации уголовно-процессуального и криминалистического характера.

Ключевые слова: следственные действия, иностранные граждане, языковой барьер, переводчик, компетентность, рекомендации

Based on the study of the modern scientific and methodological literature and as well as the crime investigations by the State Border Guard Service according to a participation of the translator in criminal cases to a foreigners have been outlined. Some recommendations of a criminal procedure and criminalistics aspects have been defined.

Key words: investigative measures, foreign citizens, language barrier, translator, competence, recommendations.

Одночасно з правовим статусом іноземних громадян та соціально-психологічними особливостями іноземців, одним із факторів, який впливає на організацію і тактику слідчих дій за їх участю, є мовний бар'єр.

Найвагоміша роль у реалізації положень принципу національної мови кримінального судочинства відведена такому учаснику процесу як перекладач. Він вступає в процес для подолання мовних конфліктів, його участь пов'язана із забезпеченням прав учасників провадження, а також із вирішенням основних завдань судочинства [1, с. 67].

Аналіз кримінально-процесуальної діяльності органів охорони державного кордону показав, що у 83,3 % кримінальних справ іноземні громадяни – учасники слідчих дій не володіли мовою судочинства. У 21,56 % випадків іноземні громадяни бажали давати показання російською мовою. У 61,73 % випадків виникала потреба в залученні перекладача.

Необхідність залучення перекладача ставить перед органами розслідування низку питань організаційного, процесуального і тактичного характеру. Хоча окремі аспекти участі перекладача у кримінальному судочинстві досліджені достатньо, на нашу думку, з метою вдосконалення діяльності органів розслідування та забезпечення подальшого розвитку теорії та практики кримінального процесу та криміналістики потребують свого подальшого вивчення і обговорення питання, які пов'язані із вибором перекладача, визначенням його компетентності, тактичними особливостями його участі у слідчих діях та тактики слідчих дій за його участю.

Забезпеченню принципу національної мови судочинства в Україні присвячені роботи Л.А. Костіної, О.П. Кучинської, М.І. Леоненко, В.Т. Маляренко та інших вчених. У той же час неможливо не назвати й сучасних російських дослідників та вчених із колишнього СРСР М.А.О. Джафаркулієва, О.Ю. Кузнєцова, Г.П. Саркіянца, С.П. Щербу, у працях яких розглядалися питання залучення перекладача на окремих стадіях кримінального процесу. Однак розмаїття наукових поглядів з окреслених вище питань спонукає до викладення власного бачення окремих аспектів залучення перекладача до проведення слідчих дій за участю іноземних громадян.

Мета написання цієї статті передбачає з'ясування особливостей залучення перекладача, його компетентності та формулювання окремих рекомендацій щодо вдосконалення діяльності органів досудового розслідування у зв'язку із необхідністю залучення перекладача до проведення слідчих дій.

Тактичні особливості участі перекладача в ході проведення слідчих дій за участю іноземних громадян у цій статті не розглядаються.

Статтею 19 КПК України визначено, що особам, які беруть участь у справі та не володіють мовою, якою провадиться судочинство, через участь перекладача гарантується право давати показання, знайомитися з матеріалами справи і виконувати інші процесуальні дії рідною мовою [2, с. 60].

Як слушно, на нашу думку, зауважує Л.А. Костіна, дотримання цих вимог прямо пов'язане з об'єктивністю, повнотою та всебічністю досудового розслідування і судового розгляду справи, законністю і обґрунтованістю відповідних процесуальних рішень. Тому за порушення вказаних правил передбачені процесуальні санкції [3, с. 106].

На думку А.Г. Крамарєва та В.П. Лаврова участь перекладача збільшує опосередкованість вербального процесу між учасниками слідчої дії та створює додаткову можливість різних перекручень при передачі інформації від її першоджерела до слідчого [4, с. 7].

Функціонально перекладач зобов'язаний повно і точно виконати доручений йому перек-

лад. Законодавець, закріплюючи положення про мову, якою здійснюється судочинство, виходив із поняття особливої системи слів, які використовуються народом або нацією (форма), та засоби спілкування і вираження думок (зміст). Однак навіть «... володіючи однією і тією ж мовою, люди не завжди можуть правильно розуміти один одного» [5, с. 8].

Вибір особи у якості перекладача включає у себе низку дій: з'ясування його компетенції, встановлення наявності (відсутності) підстав для його відводу, проведення попередньої бесіди із кандидатом, вирішення питання про призначення його перекладачем.

Доречною вбачається, на нашу думку, позиція Г.С. Орлова, який вказує на необхідність перед залученням перекладача з'ясувати у нього рівень освіти, кваліфікацію, знання мови та діалекту, на якому спілкується іноземний громадянин, знання юридичної термінології [6, с. 23].

Вказані пропозиції знайшли своє відображення у ст. 72 проекту КПК України, у якій наголошується на тому, що перед початком процесуальної дії особа, яка здійснює дізнання, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя та суд зобов'язані пересвідчитися в особі і компетентності перекладача [7].

Ми підтримуємо думку О.П. Кубинської щодо того, що незрозумілим залишається такий момент: яким чином особа, що намагається призначити перекладача, повинна впевнитися, що особа вільно володіє як мовою судочинства, так і мовою, якою володіє особа, якій необхідний перекладач? В Україні не передбачено ні методик, ні процедури з'ясування цього питання. Якщо особа має диплом перекладача, звичайно, питань не виникає. Але якщо йдеться про вільне володіння мовами, які не знайшли широкого розповсюдження, то виникають проблеми. На практиці ж з'ясовується не вільне володіння мовою, а розуміння тієї чи іншої мови. Але як це пересвідчення здійснити практично, не закріпив жодний закон [8].

В.М. Маляренко, розвиваючи цю думку, вказує на невизначеність для органу дізнання, слідчого, суду способу пересвідчення в тому, чи володіє перекладач певною мовою чи ні. Яким чином вони мають виявити, чи володіє перекладач, наприклад, мовою белуджі, якою розмовляють 3 % населення Пакистану? [9, с. 12]

С.П. Щерба визначає, що перекладач відповідно до закону віднесений до тієї ж групи учасників кримінального судочинства, які повинні відповідати вимогам компетентності та незацікавленості у вирішенні кримінальної справи [10, с. 60].

Для перекладача компетентність означає, що він володіє достатніми спеціальними знаннями, тобто вільно володіє як мінімум двома мовами, необхідними для перекладу перебігу слідчої дії.

У чинному КПК України не розкривається поняття «некомпетентність» перекладача. Визначення ступеня володіння мовою в законі також не дається. Вочевидь, має йтись про забезпечення точного і повного перекладу усного мовлення без словника у темпі, який не ускладнює (не затримує) проведення слідчої дії.

А тому до ознак «некомпетентності» перекладача можна віднести неналежне знання мови судочинства або неналежне знання рідної чи іншої мови, з якої або на яку проводиться переклад.

Виходячи із результатів проведеного нами вивчення кримінальних справ, органи досудового розслідування цьому питанню приділяють велику увагу, обґрунтовуючи своє рішення при виборі перекладача не тільки (і не стільки) на усних заявах, а перш за все на документах (диплом про освіту, про закінчення спеціальних курсів тощо), які підтверджують факт вивчення та знання мов, необхідних для перекладу. І це є вірним, так як результати слідчої дії, яка проведена за участю недостатньо компетентного перекладача, не будуть мати доказового значення.

Як показує практика, зазвичай до участі у кримінальному судочинстві у якості перекладача запрошуються дві категорії осіб: або етнічні носії мови перекладу (національної чи рідної мови учасника кримінального судочинства, який не володіє мовою перекладу), які володіють достатніми знаннями в українській мові, або ж україномовні мешканці місцевості, яка є історичною батьківщиною для учасника кримінального судочинства, який не володіє мовою судочинства. Через це актуальним є питання оцінки або ж розробки формальних загальнозастосовуваних критеріїв для оцінки знань перекладача саме в українській мові, як офіційній мові судочинства в нашій державі, а не у мові перекладу, яка для нього є рідною або ж засвоєною з дитинства та володіння якою не викладає сумнівів.

У вербальному спілкуванні перекладач повинен уміти організувати спілкування у фо-

рмі діалогу, діалогу-розпитування, використовуючи при цьому розвинуту тактику мовного спілкування (починати та закінчувати розмову у ситуаціях різного ступеня складності, вербально виражати комунікативне завдання, уточнювати деталі повідомлення співрозмовника), формулювати монологічні фрази, які містять опис конкретних і абстрактних об'єктів, розповідь про актуальні події для співрозмовника, обговорення актуальних для співрозмовника тем, які містять думки, аргументацію, висновки.

При оцінці компетентності перекладача, необхідно звернути особливу увагу на його вміння здійснювати дослівний письмовий переклад тексту (в контексті його інформаційного змісту) на мову, яка є рідною для учасника судочинства. Це положення витікає із вимог кримінально-процесуального закону про те, що усі слідчі та судові рішення, які підлягають врученню підозрюваному, обвинуваченому або ж іншим учасникам судочинства повинні складатися ще й мовою, якою володіє відповідний учасник процесу.

Слушною є думка О.Ю. Кузнецова про те, що працівники правоохоронних органів не в змозі самостійно перевірити рівень лінгвістичної компетентності перекладача, а тому їм буде краще орієнтуватися на деякі соціальні характеристики особи перекладача, які підтверджують або спростовують із високим ступенем достовірності наявність у нього достатньої мовної підготовки. Він пропонує визначити формальні критерії, застосування яких у правоохоронній діяльності буде гарантувати наявність високого рівня знань у мові судочинства та мові перекладу в особи, яка залучається як перекладач. Ці критерії, на його думку, повинні мати не тільки об'єктивний (документально підтверджений), але й суб'єктивний (особистісно-орієнтований) характер [11, с. 73-74].

Найбільш суттєвими, на нашу думку, серед цих критеріїв можуть бути:

- обов'язкова наявність вищої професійної освіти;
- обов'язкова наявність досвіду державної або громадської діяльності, умінь та навичок роботи з людьми;
- глибоке знання національної мови, її лексики, граматики, орфографії, фонетики.

При виборі перекладача ми рекомендуємо передусім діяти конструктивно і в рамках законності. На нашу думку, визначальним у процесі такої роботи повинно бути вільне володіння перекладачем мовою, знання якої необхідні для перекладу. І хоча ст. 128 КПК України не містить вимог щодо ознак фаховості та компетентності перекладача, вважаємо, що саме вільне володіння мовою перекладу та наявність диплома (свідоцтва) перекладача повинні бути визначальними у прийнятті рішення про його залучення.

У ст. 72 проекту КПК України [7] визначено поняття перекладача, його права та обов'язки. На нашу думку, такий підхід є правильним. Більше того, у ч. 1 цієї статті закріплене положення про необхідність вільного володіння перекладачем мовою, якою провадиться кримінальне судочинство, та мовою перекладу, що не передбачено ст. 68 проекту КПК України, підготовленого робочою групою при Президентові України з реформування кримінального судочинства під керівництвом О.В. Лавріновича [12]

Разом із тим цілком слушним вбачається наголошення у статтях проекту КПК про те, що перед початком процесуальної дії особа, яка провадить досудове розслідування, зобов'язана пересвідчитися у компетентності перекладача.

Наявність указаних знань може встановлюватися на підставі таких фактів, як: стаж роботи за спеціальністю перекладача, володіння спеціальною юридичною термінологією, можливість здійснювати письмовий переклад процесуальних документів з мови судочинства на рідну мову іноземного громадянина, участь у якості перекладача у ході розслідування кримінальних справ у минулому, етнічні ознаки тощо.

Участь перекладача у судочинстві згідно з буквою кримінально-процесуального закону не може обмежуватися статтю, віком, національною приналежністю, громадянством, наявністю спеціальної освіти та іншими характеристиками. Таким чином, до нього мають застосовуватися загальні критерії дієздатності: досягнення віку 18 років, осудність.

Однак у діяльності органів охорони державного кордону мали місце випадки запрошення в якості перекладачів осіб, які не досягли повноліття. На нашу думку, це є неприпустимим і може мати місце тільки у виняткових випадках, коли необхідне негайне проведення слідчої дії та в екстремальній ситуації, коли відсутня можливість залучити іншого перекладача, зокрема у

певній місцевості.

Заслугує на увагу рекомендація М.А. Джафаркулієва [13, с. 77] про необхідність врахування статі перекладача. Так, для допиту чоловіків, які проповідують іслам та є громадянами країн Центральної Азії, Східної та Північної Африки, доцільно запрошувати перекладача-чоловіка, а для допиту жінки – перекладача-жінку. Таке вирішення питання буде сприяти встановленню та підтриманню належного психологічного контакту у процесі проведення слідчої дії.

Ця рекомендація базується на аналогії закону, відповідно до якої для участі в окремих слідчих діях запрошуються тільки особи певної статі (поняті, лікарі).

Однак усі зазначені вище питання можуть виникати лише при наявності вибору кандидатів. У практиці органів охорони державного кордону у 76,4 % випадків особа, яка проводить розслідування, особливого вибору не має.

Необхідно також враховувати те, що в окремих регіонах України, проживають та постійно залучаються лише декілька перекладачів, які досконально володіють мовами пушту, дарі, хінді, фарсі, урду, бенгальської, знання яких також були необхідні при проведенні слідчих дій органами охорони державного кордону.

Для вирішення цієї проблеми, на нашу думку, доцільно органам розслідування своїми силами на основі наявного досвіду створювати інформаційно-довідкові бази, в які можуть вноситися адреси та номери телефонів бюро перекладів або ж окремих перекладачів. Дані, які будуть міститися у подібних базах, у потрібний момент можуть статися в нагоді. Вказані бази повинні постійно поповнюватися.

У зв'язку із необхідністю залучення перекладачів органами дізнання та досудового слідства різних правоохоронних органів вбачається за необхідне доповнити пропозицію окремих науковців щодо необхідності створення регіональних (міжрегіональних) інформаційних банків даних на перекладачів [6, с. 21; 14, с. 13] положенням про необхідність створення міжвідомчого загальнодержавного банку даних перекладачів, особливо, що стосується перекладачів рідкісних мов.

Пропонуємо поставити створення подібних баз даних, їх ведення та оновлення на професійну основу, із залученням програмістів для можливості їх спільного використання правоохоронними органами в електронному вигляді.

Крім того, проблему залучення перекладачів можна полегшити шляхом укладення відповідних договорів через МЗС України із дипломатичними або консульськими установами інших держав, акредитованих в Україні по залученню їх штатних перекладачів. Такого роду положення можуть бути передбачені як у міжнародних договорах, так і реалізовані «місцевим» способом – делегуванням правоохоронним органам функцій підписання цивільно-правових договорів із відповідними консульськими установами іноземних держав.

У ході дослідження нами встановлено, що при провадженні кримінальних справ потреба у залученні перекладача необхідна для:

- забезпечення роз'яснення учасникам судочинства їх прав та обов'язків, якщо ті виявили бажання користуватися рідною мовою;
- перекладу в ході слідчих дій інформації, яка відображає визначення та нормативне закріплення статусу кожної особи (за винятком особи, яка провадить розслідування), що залучається до кримінального судочинства (визнання підозрюваним, свідком тощо);
- ознайомлення учасників розслідування кримінальної справи зі змістом процесуальних рішень, копії яких підлягають обов'язковому врученню йому (зокрема, при повідомленні іноземного громадянина мовою, якою він володіє, про порушення кримінальної справи стосовно нього);
- перекладу змісту показів, пояснень, заяв, клопотань та іншої вербальної інформації, поданої суб'єктами судочинства, які не володіють мовою, на якій воно здійснюється, у ході усієї сукупності слідчих дій зі збирання та перевірки доказів у справі;
- перекладу письмової інформації, яка міститься у речових доказах (документах, листах тощо);
- забезпечення міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства, якщо суб'єктами розслідування є іноземні громадяни.

Таким чином, на нашу думку, необхідно зазначити, що вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство потребує суттєвого коригування у питаннях залучення перекладача до проведення слідчих дій. Не вирішують однозначно усіх питань, пов'язаних із залученням

перекладача до проведення слідчих дій, і проекти КПК України.

Як у теорії, так і в практиці має місце низка не вирішених до кінця питань, які присвячені проблемам подолання мовного бар'єра у спілкуванні слідчого (дівнавача) та іноземного громадянина, особливостями залучення, участі у справі та фіксації результатів такої участі.

Проведені нами дослідження дозволили дійти висновку, що процес залучення перекладача з рідкісних мов суттєво відрізняється від процесу залучення перекладача інтернаціональної мови. Оскільки на території України існує потреба щодо залучення перекладачів рідкісних іноземних мов, то набуває актуальності розробка шляхів вирішення цих проблемних питань. При цьому можуть розглядатися різні варіанти розв'язання даної проблеми.

Участь перекладача у судочинстві згідно з вимогами кримінально-процесуального закону не може обмежуватися статтю, віком, національною приналежністю, громадянством, наявністю спеціальної освіти та іншими окремими його характеристиками. А тому до нього повинні застосовуватися такі загальні критерії дієздатності, як досягнення віку 18 років та осудність. Однак згідно з рекомендаціями криміналістів при залученні перекладача доцільно також враховувати його вік та стать.

У разі неможливості забезпечити іноземному громадянину перекладача із мови, на якій він бажає давати показання, якщо він на достатньому рівні володіє іншою інтернаціональною мовою, на нашу думку, йому можна дозволити давати показання даною мовою, при цьому, звичайно, необхідно пересвідчитися у рівні володіння нею. Однак такі заміни не повинні мати розповсюджений характер і можуть, на нашу думку, застосовуватися як виняток.

Список використаної літератури:

1. Леоненко М.І. Правове положення перекладача як суб'єкта забезпечення принципу національної мови кримінального судочинства // Вісник Запорізького держ. ун-ту. Юридичні науки. – № 1. – 2003. – С. 67-72.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка – К., 2003.
3. Костіна Л. Участь перекладача у кримінальному судочинстві // Право України. – 2003. – № 8. – С. 106-110.
4. Крамарев А.Г., Лавров В.П. Особенности допроса граждан иностранных государств. – М., 1976.
5. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000.
6. Орлов Г.С. Расследование преступлений, совершаемых иностранными гражданами и в отношении их: Учеб. пособие. – Иркутск, 1993.
7. Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 1233 від 13.12.2007 р. – К., 2007.
8. Кучинська О.П. Перекладач в кримінальному процесі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statti/556-protses/14699-2011-01-18-23-22-34.html>.
9. Маляренко В.М. Про державну мову та перекладача у кримінальному процесі України // Голос України. – 2006. – № 175 (3925). – С. 12-13.
10. Щерба С.П. Переводчик в российском уголовном процессе: Науч.-практ. пособие. – М., 2005.
11. Кузнецов О.Ю. Переводчик в российском уголовном судопроизводстве: Монография. – М., 2006.
12. Проект Кримінального процесуального кодексу України: Підготовлений робочою групою при Президентіві України з реформування кримінального судочинства під керівництвом Лавріновича О.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/discuss>.
13. Джафаркулиев М.А. Проблемы национального языка в уголовном судопроизводстве. – Баку, 1989.
14. Капітанчук Л.Ю. Особливості розслідування нелегальної міграції: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011.

Надійшла до редакції 24.10.2011

